

Державна архівна служба України
Український інститут національної пам'яті
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського Національної академії наук України
Державний центр збереження документів НАФ

Архіви України

Науково-практичний журнал
видається з 1947 р.

№ 2–3 (313–314), 2018
березень – червень



Київ, 2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Тетяна БАРАНОВА (головний редактор),
Анджей БЕРНАТ (Республіка Польща), Ігор БОНДАРЧУК,
Валерій ВАСИЛЬСВ, Тетяна ЄМЕЛЬЯНОВА, Іван КІСІЛЬ,
Рамоюс КРАУЯЛІС (Литовська Республіка), Наталія МАКОВСЬКА,
Ольга МУЗИЧУК, Костянтин НОВОХАТСЬКИЙ, Георгій ПАПАКІН,
Валентина ПІСКУН, Руслан ПИРІГ, Юлія ПРИЛЕПШЕВА,
Світлана СЕЛЬЧЕНКОВА, Ярослав ФЕДОРУК,
Тарас ЧУХЛІБ, Микола ЩЕРБАК

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій
та не несе відповідальності
за достовірність наведених ними даних

“Архіви України” on-line:

<http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/>

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Au/index.html

“Архіви України”, № 2–3, 2018. Науково-практичний журнал.
Видається з 1947 р.

Свідоцтво про реєстрацію: КВ 18783-7583ПР від 28.03.2012 р.

Журнал “Архіви України” включений до Переліку
наукових фахових видань України
(наказ Міністерства освіти і науки України № 793 від 4 липня 2014 р.)

© Державна архівна служба України, 2018
© Український інститут національної пам’яті, 2018
© Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України, 2018
© Державний центр збереження документів НАФ, 2018

З М І С Т

Статті та повідомлення

<i>Бездрабко В. В.</i> Методи в архівістиці та архівний метод: дискусія триває	7
<i>Маврін О. О.</i> “Перспективний видавничий план” як джерело вивчення розвитку теоретико-методологічної думки української археографії 1980-х років	20
<i>Петришиак Б. І.</i> Дослідження суспільно-економічної історії Галичини українськими та польськими вченими: здобутки й перспективи	30
<i>Резнік І. С.</i> Сучасні форми використання інформації у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України	34

Огляди джерел та документальні нариси

<i>Гулюк Є. Ю.</i> Топос давнини та його інструменталізація у моделі шкільної риторики єзуїтів	45
<i>Дубовик С. О.</i> Український професійний театр кінця ХІХ – початку ХХ століть (за документами особового фонду українського театрознавця П. П. Перепелиці)	52
<i>Івашко Р. В.</i> Проведення Ювілейного року середини ХV століття у Короні Польській	62
<i>Касян Л. Г.</i> “Такий я ніжний, такий тривожний...” (висвітлення життя творчості Володимира Сосюри в аудіовізуальних документах)	73
<i>Лях Г. В.</i> Церковно-парафіяльне літописання на Поділлі у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття	84
<i>Морозова А. В.</i> Нові документи до біографії Г. Ф. Вороного (до 150-річчя від дня народження вченого)	99
<i>Музичко О. Є.</i> Особові фонди південноукраїнських істориків другої половини ХІХ – початку ХХ століття: склад та евристичний потенціал	104
<i>Петренко О. С.</i> Генерал Валентин Естергазі та його родина – власники маєтків на Правобережній Україні	121
<i>Романова К. В.</i> Українська поезія першої половини ХХ століття у періодичних виданнях української діаспори (за документами ЦДАЗУ)	126
<i>Хоменко В. О.</i> Михайло Грушевський і Українська партія соціалістів-революціонерів: інформаційний потенціал архівних документів партії	157
<i>Фотодобірка. Любарська Л. В.</i> До 100-річчя від дня народження О. Т. Гончара	167

Публікація архівних документів

<i>Журжа І. В.</i> Історія архівної справи у документах ЦДАГО України	176
<i>Місюк М. Д.</i> Діяльність архімандрита Алексія (Олександра Кабальюка) на території Підкарпатської Русі в 1920–1930-х роках (на основі документів Державного архіву Закарпатської області)	193
<i>Пономарьов О. М.</i> До історії будівництва фортеці Святої Єлисавети	203
<i>Тельвак В. В., Радченко О. А.</i> Листи Отто Гетча до Михайла Грушевського	212
<i>Шоповал А. І.</i> Епістолярна спадщина В. П. Адріанової-Перетц в архівах України	227

Інформація і рецензії

<i>Алексєєнко А. О., Балишев М. А.</i> Міжнародний круглий стіл “Проблеми інформатизації: процеси цифровізації (теорія і практика)	248
---	-----

Ювілеї

<i>Щербак М. Г.</i> Історику і архівісту Юрію Кулінічу – 70	261
---	-----

CONTENTS

Articles and Notices

<i>Bezdrabko V. V.</i> The Methodology of Archival Science and Archival Method: the Discussion Continues	7
<i>Mavrin O. O.</i> The “Perspective Publishing Plan” as the Source of Study of Development of Theoretical and Methodological Issues of Ukrainian Archeography of 1980s	20
<i>Petryshak B. I.</i> The Research of Social and Economical History of Galicia by Ukrainian and Polish Scientists: Attainments and Perspectives	30
<i>Reznik I. S.</i> The Modern Forms of Information Using in the Central State Archives Museum of Literature and Art of Ukraine	34

Sources Reviews and Documentary Essays

<i>Huliuk E. Y.</i> Antiquity Topos and it's Instrumentalization in the Model of Jesuit School Rhetoric	45
<i>Dubovyk S. O.</i> The Ukrainian Professional Theatre of the Late 19th and Early 20th Centuries (on the Ukrainian Theater Critic P. P. Perepelytsa Personal Fond)	52
<i>Ivashko R. V.</i> The Celebrating of Jubilee Year of the middle of 15th Century in the Kingdom of Poland	62
<i>Kasyan L. H.</i> “I am so Tender, so Disturbing...” (Lighting of the Life and Work of Volodymyr Sosura in Audiovisual Documents)	73
<i>Lyakh H. V.</i> The Church Parish Chronicles on Podillya Region in the Second Half of 19th – Beginning of 20th Century	84
<i>Morozova A. V.</i> New Documents on the Biography of H. F. Voroniy (to the 150th anniversary of the birth of scientists)	99
<i>Muzychko O. E.</i> Personal Archival Fonds of Historians of Southern Ukraine in the Second Half of 19th – Beginning of 20th Century: Content and Heuristic Potential	104
<i>Petrenko O. S.</i> General Valentyn Esterhazi and its Family as Landowners of Right-Bank Ukraine	121
<i>Romanova K. V.</i> The Ukrainian Poetry of the First Half of 20th Century in Periodicals of Ukrainian Diaspora (on the Documents of Central State Archives of Foreign Archival Ucrainica)	126
<i>Khomenko V. O.</i> Mykhailo Hrushevsky and the Ukrainian Party of Socialist-Revolutionaries: Informational Potential of Party Archival Documents	157
Photo collection. <i>Lubarska L. V.</i> The 100th Anniversary of the Birth of O. T. Honchar	167

Publication of Archival Records

<i>Zhurzha I. V.</i> The History of Archival Affairs in the Documents of the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine	176
<i>Misiuk M. D.</i> The Activities of Archimandrite Alexiy (Olexandr Kabalyuk) in the 1920s – 1930s on the Territory of Subcarpathian Rus	193
<i>Ponomariov O. M.</i> On the History of Construction of the St. Elizabeth's Fortress	203
<i>Telvak V. V., Radchenko O. A.</i> The Letters of O. Hoetzsch to M. Hrushevsky	212
<i>Shapoval A. I.</i> Epistolary Heritage of V. P. Adrianova-Peretz in Archives of Ukraine	227

Information and Reviews

<i>Alekseenko A. O., Balyshev M. A.</i> The International Round Table “Problems of Informatization: Digitalization Processes (Theory and Practice)”	248
---	-----

Anniversaries

<i>Shcherbak M. H.</i> The Historian and Archivist Yury Kulinich is 70	261
--	-----

УДК 930(477)

В. В. ТЕЛЬВАК, О. А. РАДЧЕНКО*

ЛИСТИ ОТТО ГЕТЧА
ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Уперше публікуються листи німецького вченого Отто Гетча до Михайла Грушевського, в яких обговорюються питання рецензування і перекладу праць львівського історика з метою їх популяризації, а також залучення українських діячів до видання журналу “*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*”.

Ключові слова: О. Гетч; М. Грушевський; листи; “*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*”; співпраця.

Публікуючи в минулому числі “Архівів України” листи Леопольда К. Гетца до Михайла Грушевського¹, ми відзначали, що вони цікаві для дослідників як прояв малознаної ними зворотної рецепції: спроби німецьких учених налагодити взаємини з найбільшим авторитетом тогочасного українського наукового руху. І якщо згаданий епістолярій Л. К. Гетца віддзеркалює зацікавленість особою голови НТШ в суто академічному середовищі, то опубліковані нижче листи Отто Гетча свідчать про не менший інтерес до нього в німецьких громадсько-політичних колах. Виразом цього зацікавлення стало заснування О. Гетчем разом з його однодумцями Т. Шіманном, К. Юберсбергером та вже згадуваним Л. К. Гетчем першого спеціалізованого німецького журналу зі східноєвропейської історії “*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*” (1911–1914).

Журнал мав стати своєрідним медійним майданчиком для презентації національних вимог і здобутків тогочасних недержавних народів Центрально-Східної Європи. М. Грушевський і сам неодноразово вказував на важливість появи такого періодичного видання, адже йшлося про більшу об’єктивність інформування європейської громадськості щодо амбіцій модерного українства. Разом із тим, львівський учений побоювався за відповідне ідейно-політичне спрямування нового видання, насамперед, представлення на його сторінках українських змагань як явища органічного та самостійного. Свої побоювання історик спроектував на особу О. Гетча, про що свідчить запис у його щоденнику від 23 вересня 1906 р.: “[...] Перед вечером був Геч, потім я його відпровадив. Він зробив не особливе вражіння і як людина, і своїм офіціаль-

* Тельвак Віталій Васильович – доктор історичних наук, професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Радченко Олег Анатолійович – кандидат філологічних наук, доцент Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

ним пруським світоглядом. Його заінтересованне Україною робить теж вражіння чогось не серйозного, а для якогось *pro fono externo*². Подібні роздуми щодо солідності задуму німецького видавця прозирають і в листі до О. Лаппо-Данилевського, де обговорювалася ідея засування нового журналу: “[...] Я, як знаєте, дуже ціную появу такого журналу, але в пристойному напрямку та в пристойному товаристві”³.

Та побоювання М. Грушевського виявилися марними – видавці проєктованого часопису відповідально підійшли до своєї місії “відкриття” Східної Європи для зацікавленого західного читача. Цілком виправдано вони це зробили за посередництва, а значною мірою і зусиллями самих інтелектуалів регіону, котрий в свідомості пересічного європейця асоціювався з окраїнними землями Російської та Дунайської монархій. Як зазначалося у редакційній передмові до першого числа часопису, його мета – бути “центральною об’єднуючим органом історичних праць зі сходу та заходу в галузі історії Східної Європи, сприяти науковому обміну між західноєвропейськими і східноєвропейськими істориками та, передовсім, презентувати праці східноєвропейських колег”⁴. Як свідчення серйозності намірів видавців варто також розглядати ініційований О. Гетчем епістолярний діалог із М. Грушевським, а через нього – нав’язання необхідних знайомств із лідерами тогочасного українства по обидва боки Збруча, деякі з яких згодом стали багатолітніми співробітниками видання. За задумом О. Гетча, в новоствореному журналі мали широко презентуватися здобутки української гуманітаристики, насамперед, історіографії. Саме згадані сюжети перебували у фокусі листів німецького вченого. Оскільки особа О. Гетча наразі є малознаною⁵ нашим сучасникам, стисло згадаємо ключові віхи його життєпису.

Отто Гетч (Hoetzsch) народився в Ляйпцигу 14 лютого 1876 р. Протягом 1895–1899 рр. навчався у Ляйпцизькому (в 1896 р. – один семестр у Мюнстерському) університеті. Учень Карла Лампрехта, під його керівництвом у 1899 р. захистив докторську дисертацію, присвячену проблемам соціально-економічної історії населення Саксонії другої половини XVI ст. Восени 1900 р. О. Гетч переїхав до Берліна, де став співробітником Пруської академії наук і зацікавився історією Східної Європи. Дотримувався консервативних поглядів: був членом Союзу німецьких студентів, активістом Німецької консервативної партії й Пангерманського союзу, у 1904 р. увійшов до складу його правління, публікувався у пресі Союзу й редагував “Akademische Blätter” та “Deutsche Monatsschrift für das gesamte Leben der Gegenwart”. У 1905 р. склав іспити з російської та польської мов як військовий перекладач, пізніше вивчив українську, а під час війни – ще й болгарську мови. В 1906 р. О. Гетч захистив габілітацію, пов’язану з історією герцогства Клеве в кінці XVII ст. й отримав посаду професора в Королівській академії в Познані. Цей заснований у 1903 р. навчальний заклад був

покликаний стати академічним центром на Сході Німеччини, на який покладалося завдання сприяти онімеченню та консолідації польських провінцій Пруссії. Призначення О. Гетча на таку високу посаду відповідало завданням новоутвореної інституції, оскільки він був активним прихильником антипольської політики в Німеччині. У 1911 р. О. Гетч став наступником Т. Шіманна у Пруській військовій академії в Берліні, очоливши кафедру новітньої історії. Поступово у нього з'явилося все більше покровителів серед впливових політичних кіл Німеччини, які поділяли ідею вченого про спільне з Росією панування над Східною Європою. Завдяки їм, у 1913 р. спеціально для О. Гетча в Берлінському університеті було запроваджено посаду екстраординарного професора східноєвропейської історії. У 1913 р. з ініціативи О. Гетча постало "Німецьке товариство з вивчення Росії".

Початку ХХ ст. сягає знайомство О. Гетча з українськими інтелектуалами. Як уже згадувалося, ініціатором цих взаємин виступив сам німецький учений. Протягом передвоєнного десятиліття він декілька разів відвідував Львів, а згодом і Наддніпрянщину, розширюючи коло знайомств серед українських учених і митців. Наслідком налагоджених взаємин стала активна популяризація німецьким дослідником здобутків українського видавничого руху на сторінках німецької періодики, насамперед, згадуваного часопису "Zeitschrift für osteuropäische Geschichte". Визнаючи рацію українським колегам і залучаючи їх до активної співпраці, О. Гетч забезпечив представлення в журналі україністики окремим розділом східноєвропейських студій. Активним співробітником "Zeitschrift für osteuropäische Geschichte" (за посередництва львівського професора) став вихованець його історичної школи Мирон Кордуба. У некролозі на М. Грушевського О. Гетч із вдячністю згадував, що мав від українського колеги "наукову підтримку" у виданні "Zeitschrift für osteuropäische Geschichte"⁶. За посередництва М. Грушевського, на початку ХХ ст. О. Гетч налагодив контакти з Д. Багалієм, Р. Сембратовичем та І. Франком.

По закінченні війни О. Гетч надалі щільно поєднував наукову роботу з політичною діяльністю. У 1922 р. він був присутній при підписанні Раппальського договору в якості перекладача. Від 1922 р. О. Гетч став професором Берлінського університету, керівником семінару східноєвропейської історії та країнознавства. За сприяння вченого в Берліні був заснований Український науковий інститут; у той час він опікувався молодими українськими істориками (зокрема, був керівником – разом із Д. Дорошенком – дисертації Б. Крупницького). Крім того, О. Гетч читав курси лекцій зі східноєвропейської історії у Німецькій вищій школі політики, де готували кадри для німецького дипломатичного корпусу; Вищій торговій школі, Берлінській академії управління. Протягом 1923–1934 рр. він неодноразово приїздив до Радянського Союзу. У 1925 р.

О. Гетч заснував журнал “Osteuropa”, редагував його до 1939 р. Протягом 1928 р. учений читав лекції з історії Східної Європи в університетах США. Поряд із науковою діяльністю, активно займався публіцистикою та політикою: член Німецької націонал-демократичної партії, протягом 1920–1930 рр. – депутат райхстагу. Оскільки нацисти вважали О. Гетча симпатиком більшовиків, у 1935 р. він був змушений піти у відставку. В 1935–1939 рр. О. Гетч зосередився на написанні історії Росії та опікувався виданням документів про зовнішню політику імперії Романових. На посаді професора Берлінського університету був поновлений після Другої світової війни, однак до викладацької діяльності не повернувся за станом здоров'я. Помер О. Гетч у повоєнному Берліні у серпні 1946 р.

Опубліковані нижче листи О. Гетча відклалися в родинному фонді Грушевських у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413). Усього на сьогодні маємо 15 кореспонденцій німецького вченого (з них – 2 телеграми). Доля листів М. Грушевського до О. Гетча наразі невідома.

При археографічному опрацюванні листів усі текстові скорочення, за винятком загальноприйнятих, розкриті у квадратних дужках. Дрібні особливості тексту (закреслення, вставки над стрічками) не обумовлюються. Згадані в листах назви творів, періодичних видань та видавництв автором писалися в лапках і без них, у публікації подаємо скрізь у лапках. Авторські дати і місця написання листів наведені там, де вони є в оригіналі; встановлені упорядниками дати подані в заголовку листа справа у квадратних дужках із відповідним коментарем. Усі листи датовані за новим стилем.

Рукописні тексти листів скопіював з оригіналів і переклав із німецької мови кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка О. Радченко.

За надані консультації при підготовці цього листування висловлюємо подяку директору Історико-меморіального музею Михайла Грушевського в Києві С. Паньковій.

¹ Тельвак В. В., Радченко О. А. Листи Леопольда Карла Гетца до Михайла Грушевського // *Архіви України*. 2018. № 1. С. 244–254.

² ЦДІА України, м. Київ (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 128зв.

³ Тельвак В. Листи Михайла Грушевського до Олександра Лаппо-Данилевського // *Записки НТШ*. Львів, 2016. Т. 270. С. 323.

⁴ *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*. 1911. № 1. S. 1.

⁵ Див. згадки про О. Гетча в працях останніх років: Тельвак В. Німецькомовна “Історія українського народу” Михайла Грушевського в оцінках сучасників // *УІЖ*. 2007. № 3. С. 175–189; Барвінська П. І. Формування образу

Східної Європи в працях істориків Веймарської республіки // Історична панорама. Чернівці, 2009. Вип. 9. С. 136–149; Тельвак В. Михайло Грушевський та німецьке слов'янознавство першої третини XX століття // Студії з архів. справи та документознавства. 2009. Т. 17. С. 148–155; Барвінська П. І. Між наукою і політикою. Інтерпретації Східної Європи в академічному середовищі німецькомовного простору у кінці XIX – початку XXI ст. : монографія. Одеса: Одеський нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2012. С. 28–41, 53–92 та ін.

⁶ *Hoetzsch O. Michael Hruschewskij // Osteuropa. 1935. Jg. 10. H. 4. S. 212.*

№ 1

Краків, 1 жовт[ня] [19]05 [р.]

Гранд-готель

Вельмишановний пане Професоре!

Дозвольте мені, хоч особисто ми й не знайомі, зустрітися з Вами у вівторок (3 жовт[ня]). Як історик, я тривалий час займаюся вивченням російської і польської історії під керівництвом проф. д-ра Теодора Шіманна¹ в Берліні і саме збираюсь, скориставшись тривалим науковим відрядженням у Галичину, написати про неї об'ємну розвідку для одного з наукових журналів. Пробачте, високоповажний пане Професоре, мою зухвалість, продиктовану бажанням дослідника познайомитися з найвищим авторитетом у своїй царині. Я прибуваю до Львова завтра ввечері о 8:50 [год.] і зупинюсь у готелі “Жорж”, Марійська площа 1. Ще раз прошу вибачення за завдані Вам клопоти.

З глибокою повагою,
щиро Ваш
д-р Отто Гетч,
видавець “Deutsche Monatsschrift”² в Берліні

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 1–2. Оригінал, автограф, рукопис.

№ 2

14. II. [1906 р.]³

Вельмишановний пане Професоре!

Щиро дякую за надсилання мені І тому Вашої “Історії українського народу”⁴. Я відразу ж узявся за її студіювання й неодмінно пошаную її детальною рецензією в одному з наукових часописів. Наразі ще раз висловлюю свою щиросердну вдячність.

З глибокою повагою,
щиро Ваш
д-р Отто Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 20. Оригінал, автограф, рукопис. Лист – на бланку берлінського журналу “Deutsche Monatsschrift für das gesamte Leben der Gegenwart”.

№ 3

*Берлін-В[ільмерсдорф], Лютцовитр[ассе] 43**29. V. [19]06 [р.]*

Вельмишановний пане Професоре!

Щойно я надіслав у “Historische Vierteljahresschrift”⁵ розлогу рецензію на перший, перекладений німецькою мовою том Вашої об’ємної праці, висловивши у ній радість з того приводу, що ця книга нарешті стала доступною німецькому науковому світу⁶. У цьому контексті хотів би викласти дві наступні зауваги: 1) єдиний недолік, на який я звернув увагу у рецензії, – це недосконалість німецькомовного перекладу: наявні помилки у порядку слів, а також велика кількість австрійських висловів, які не відомі чи не вживаються в Німецькій імперії⁷. Тож наступні томи, які – сподіваюсь – побачать світ уже найближчим часом, радив би дати на попередню коректуру корінному німцю, щоб уникнути таких хиб. З радістю й сам допоможу Вам у цій справі. Далі – 2) вважаю за необхідне терміново перекласти німецькою Ваш російськомовний “Очерк истории украинского народа” і цю вимогу також висловлюю в рецензії⁸. Чому б цю ініціативу не реалізувати видавництву Тойбнера⁹? При нагоді я сам міг би взятись за переклад цієї книги, на терміновості якого наголошую, щойно завершу тут свою габілітацію в якості приват-доцента.

Нарешті, ще одне прохання. У серпні/вересні я подорожуватиму півднем Росії, щоб продовжити свої наукові студії, розпочаті минулої осені. Тож був би вельми вдячний, якби Ви дали мені певні адреси і рекомендації чільних знавців українського народу, найкраще професорів і депутатів, у Києві, Харкові, Полтаві, Чернігові та Одесі. (Зазначу, що я прекрасно володію російською.) Свої студії українського народу, які минулого року знайшли таку дружню підтримку в Галичині, я був би дуже радий продовжити тепер у самій Росії – з Вашою допомогою. За усі дружні клопотання щиро дякую Вам наперед.

З глибокою повагою,
щиро Ваш
д-р Отто Гетч,
видавець “Deutsche Monatsschrift”

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 3–4зв. Оригінал, автограф, рупкопис.

№ 4

23 липня 1906 [р.]

Вельмишановний пане Професоре!

З великою радістю я отримав і прочитав Ваш останній розлогий лист і хотів би особливо подякувати за повідомлені в ньому деталі, які, сподіваюсь, стануть мені у нагоді. Радю скористаюсь можливістю поспілкуватись з Вами особисто. Планую бути у Львові у середині чи одразу після середини вересня. Якщо Вас у цей час там не буде, прошу дати коротку звістку.

Водночас дозволю собі запитати: чи зможу я й надалі регулярно одержувати російський журнал “Українській Вестник”¹⁰, як це було досі з Вашої ласки? В обмін, зі свого боку, радо посприяю надсиланню “Deutsche Monatsschrift” редакції “Вісника”¹¹.

До цього листа докладаю одну вирізку, яка може Вас зацікавити, адже у ній ідеться про питання, якими активно займаєтесь і Ви¹². Маркована синім примітка про Львів як оплот України взята із повідомлення про Вашу подорож до Петербурга у “Dziennik Poznański”¹³. Переклад Вашої об’ємної праці¹⁴ хотілося б детально обговорити усно при зустрічі. Сподіваюсь, до того часу зможу надіслати Вам і свою рецензію.

Іще раз щиро дякую.

З глибокою повагою,
щиро Ваш
Отто Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 7–7зв. Оригінал, автограф, машинопис з рукописними правками та вставками автора. Лист – на бланку берлінського журналу “Deutsche Monatsschrift für das gesamte Leben der Gegenwart” з адресуванням “Пану проф. д-ру Грушевському, Львів”.

№ 5

*Берлін-В[ільмерсдорф] 35
Лютцовшт[ассе] 43
[кінець липня – серпень 1906 р.]¹⁵*

Вельмишановний пане Професоре!

Щиро дякую за Ваш дружній лист від 16/29 липня, в якому радо повідомлялось, що я матиму змогу зустрітись з Вами у Львові в середині вересня. Був би також дуже вдячний, якби Ви ще коротко написали мені, чи, на Вашу думку, слушно зараз здійснювати подорож за наміченим мною маршрутом: Львів – Київ – Чернігів – Полтава – Харків – Воронеж – Саратов – Самара – Нижній Н[овгород] – Москва – Петербург. Власне, чи застану я людей, чії адреси Ви мені так ласкаво повідомили, у назв[аних] містах? Окрім того, буду вдячний за коротку звістку, чи були Ви останнім часом у Петербурзі і яка там ситуація. У будь-якому разі, я дуже радий, що зможу детально обговорити з Вами 1) український рух (“Українській Вестник” надзвичайно цікавий) та 2) наукові проблеми української історії. Закінчивши роботу приват-доцентом у Берліні, я став штатним професором історії в Познані (К[о]р[олівська] Академія) і опікуюсь тепер передовсім історією Сходу (Росії та Польщі). Усе інше вже обговоримо усно. Іще раз дуже прошу дати коротку відповідь на мої питання. Наперед щиро вдячний!

З дружніми вітаннями,
щиро Ваш
Отто Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 5–6. Оригінал, автограф, рукопис.

№ 6

Чи застану я Вас там у середу чи четвер?

Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 21. Телеграма – на бланку. Адресат: Професор Грушевський, Галичина, Львів, вул. Понінського, 6. Місце відправлення: Берлін, № 9219. Дата на штемпелі: 16 вересня [19]06 [р.].

№ 7

Прибуваю завтра [, у] неділю [, о] 1:30 [год.] Зупинюсь в готелі Жорж.

Професор Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 22. Телеграма – на бланку. Адресат: Професор Грушевський, Львів, вул. Понінського, 6. Місце відправлення: Берлін, № 8869. Дата на штемпелі: 22 вересня [19]06 [р.].

№ 8

16. VI. [1907]¹⁶

Вельмишановний пане Професоре!

Нарешті можу надіслати Вам свою рецензію на I том, яка вийшла в “Historische Jahresschrift”¹⁷. Вона так довго пролежала в редакції, очікуючи на набір. Сподіваюся незабаром побачити й наступні томи німецькою мовою, чекаємо на них з великим нетерпінням.

У цьому році я знову вирушаю на північ Росії. У мене дуже багато справ в Петербурзі. “Українській Вестник” більше не друкується?¹⁸ Я уже давно його не бачив, як і “Ukrainische Revue”¹⁹. Я пильно стежив за виборами до Райхсрату: чи задоволені Ви результатами русинів? Був би дуже радий отримати звістку від Вас і д-ра Івана Франка, якому принагідно передаю щирі вітання.

З глибокою повагою,
щиро Ваш
Отто Гетч

[Р. S.] З нашим часописом, про який ми з Вами говорили²⁰, на жаль, досі справа не рушила з місця.

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 19–19зв. Оригінал, автограф, рукопис. Лист – на бланку журналу “Deutsche Monatsschrift für das gesamte Leben der Gegenwart” (Берлін – Познань).

№ 9

16. II. [19]09 [p.]

Вельмишановний пане Професоре!

Нещодавно проф. Шіманн повідомив мені, що веде з Вами листування щодо заснування часопису про східноєвропейську історію²¹. Ми обидва узялись за цю справу і вирішили реалізувати її до 1 жовтня. Хочу особливо наголосити, що ми дуже розраховуємо на Вашу співпрацю. Сьогодні звертаюся до Вас лише з одним проханням повідомити мені імена науковців у царині української історії, яких ми також могли б задіяти²². На початку березня я їду до Варшави, Петербурга, можл[иво] також Києва, Москви і Харкова, тож хотів би особисто зустрітися з Вами у Львові. Чи застану я Вас там орієнтовно наприкінці березня – початку квітня (не пізніше 10 числа). Я був би дуже радий можливості докладно обговорити з Вами деталі особисто. Та якби Ви заздалегідь виявили бажання дати мені рекомендації на Росію, як 3 роки тому, був би Вам вельми вдячний.

З найкращими побажаннями,
щиро Ваш
д-р Отто Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 8–9. Оригінал, автограф, рукопис. На першій сторінці у правому верхньому куті – відтиск іменного штамп: “Професор д-р Отто Гетч. Познань, Мюленштр[ассе] 6,1”. Конверт – із поштовим штемпелем відправлення з Познані 16. 2. 1909 р. та адресуванням: “Пану проф. д-ру Грушевському, Львів, Галичина, вул. Понінського, 6”.

№ 10

9. 03. [19]09 [p.]

Вельмишановний пане Колего!

На продовження свого попереднього листа повідомляю, що прибуду до Львова приблизно 5 квітня, і сподіваюсь побачити Вас. Перед тим я подорожуватиму Росією (з півночі на південь), тож якби ми могли зустрітися там, то прошу повідомити до 24 березня Німецьке генеральне консульство у Петербурзі, вулиця Гоголя 14. Наприкінці березня – початку квітня планую бути у Криму.

Дуже сподіваюся на зустріч!

До скорого побачення,
щиро Ваш
Отто Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 11–12. Оригінал, автограф, рукопис. На першій сторінці у правому верхньому куті – відтиск іменного штамп: “Професор д-р Отто Гетч. Познань, Мюленштр[ассе] 6,1”.

№ 11

*Харків, 15/28. III. [1909 р.]*²³

Вельмишановний пане Колега!

Щойно я детально обговорив наш задум щодо часопису²⁴ з проф. Багалієм і передаю Вам від нього найщиріші вітання. Буду у Львові 6 чи 7 квітня. Сподіваюсь зустрітись з Вами і поділитись результатами свого туру, який через Варшаву – Петербург – Москву привів мене сюди, а відтак через Одесу і Київ доповідить до Львова. Своєчасно повідомлю Вас про своє прибуття.

З найкращими побажаннями,
щиро Ваш
д-р Отто Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 13–14. Оригінал, автограф, рукопис.

№ 12

Познань, 28 жовтня 1909 [р.]

Вельмишановний пане Колега!

Радий нарешті повідомити, що питання щодо нашого часопису²⁵ остаточно вирішене. Проспект надішлемо Вам уже найближчим часом, перший номер має вийти 1 лютого. Редактором буду я, адреса: Познань, Корол[івська] Академія. На разі хотів би просити Вас про наступне: 1) співпраця, тобто написання принаймні однієї статті. Зауважу, що матеріали публікуватимуться німецькою чи французькою мовами, а не російською. Проте рукописи можуть надходити будь-якою слов'янською мовою, їх перекладатиме редакція; 2) залучення нових співробітників – дослідників української історії. Я уже заногував ім'я д-ра Івана Франка; 3) повідомлення назв журналів і видань, які ми повинні регулярно відстежувати. Перш за все це публікації Наукового товариства ім. Шевченка. Як нам домогтись отримання їх на регулярній основі? Прошу Вас зацікавити нашим часописом коло своїх знайомих у Галичині та Росії і буду вельми вдячний за будь-яку інформацію.

З дружніми вітаннями,
щиро Ваш
д-р О. Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 15. Оригінал, автограф, машинопис. Лист – на персональному бланку з написом “Проф. д-р Отто Гетч. Познань, Мюленштр[ассе] 6,1” та адресуванням “Високоповажному пану професору д-ру Михайлові Грушевському, Львів”.

№ 13

Познань, 25 листопада 1909 [р.]

Вельмишановний пане Професоре!

Нещодавно я дозволив собі повідомити Вам, що питання щодо нашого часопису²⁶ остаточно вирішене, і надіслав у додатку проспект. Перший номер має вийти 1 лютого. Завершення редагування – 1 січня 1910 р. Прошу назвати мені кілька імен Ваших колег, яким би я також міг надіслати проспект, і передовсім адресу пана д-ра Івана Франка. 2) Прошу повідомити, які видання з малоросійської історії потрібно регулярно відстежувати. 3) Звісно, у першу чергу прошу про Вашу співпрацю та співпрацю з іншими людьми, котрі разом з Вами займаються дослідженням малоросійської історії. Мені було б дуже приємно, якби уже в першому номері з'явилась невелика оглядова рецензія на Ваші праці, зокрема на нарис з української історії та останні томи Вашої об'ємної книги²⁷. Хто б це міг написати? Дуже сподіваюсь, що вихід часопису стане реалізацією довго плеканого бажання, і щиро прошу про Вашу активну співпрацю.

З глибокою повагою,
щиро Ваш
О. Гетч

1 додаток²⁸

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 16. Оригінал, автограф, машинопис. Лист – на персональному бланку з написом “Проф. д-р Отто Гетч. Познань, Мюленштр[ассе] 6,1” та адресуванням “Високоповажному пану професору Грушевському, Львів”.

№ 14

Познань, 9 грудня 1909 [р.]

Вельмишановний пане Колего!

Щиро вдячний за Ваш лист, який мене дуже порадував. На вказані адреси я вже розіслав проспекти. Звісно, українська історія розглядатиметься у нашому часописі як незалежна галузь східноєвропейської історії²⁹. Щоправда, левову частку роботи мали б взяти на себе українські вчені, оскільки в Західній Європі фактично немає фахівців у цій сфері. Тож прошу Вас і колег, які з нами співпрацюють, надсилати свої розвідки якщо не німецькою, то російською мовою, тобто великоросійською, а я забезпечу адекватний переклад. Натомість я не можу гарантувати надійного перекладу україномовного рукопису, навіть якщо і розумію його при читанні.

Водночас дозволю собі висловити одне практичне прохання. По-перше, прошу надіслати до редакції названі Вами видання. По-друге, прошу Вас особисто написати короткий нарис про стан української історіографії для першого номера. Маю на увазі лише огляд найважливіших довідників і Ваших пере-

кладів (тих, що належать Вашому перу, – для самореклами), а також діючих наукових товариств, зокрема Товариства імені Шевченка і його публікацій³⁰. Якщо у Вас чи в одного з колег уже є невелика розвідка для першого номера, який має вийти 1 лютого, то буду надзвичайно вдячний за неї. Хоча мені буде достатньо і зазначеного нарису. Сподіваюсь, Ви зможете виконати це невелике прохання.

З дружніми вітаннями,
щиро Ваш
О. Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 17–17 зв. Оригінал, автограф, машинопис. Лист – на персональному бланку з написом “Проф. д-р Отто Гетч. Познань, Мюльштр[ассе] 6,1” та адресуванням “Високоповажному пану професору Грушевському, Львів”.

№ 15

Познань, 11 серпня 1910 [р.]

Вельмишановний пане Колего!

Сьогодні знову повертаюся до розмови про наш часопис³¹ і повідомляю, що перший номер точно вийде у вересні. Зараз я саме опрацьовую наукову хроніку і на основі ласкаво надісланих Вами публікацій готую рубрику про Товариство імені Шевченка. У цьому контексті я оформив відповідний запит у книгарню і розраховую на його виконання. Сподіваюсь, незабаром ми матимемо радість отримати і статтю Вашого авторства³².

З найкращими побажаннями,
щиро Ваш
проф. Гетч

ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 413. Арк. 18. Оригінал, автограф, машинопис. Лист – на бланку “Zeitschrift für osteuropäische Geschichte” з адресуванням “Високоповажному пану професору д-ру Михайлові Грушевському, Львів”.

¹ Теодор Шіманн (Theodor Schiemann) (1847–1921) – німецький історик, архіваріус, професор східноєвропейської історії в Берліні, політичний оглядач і засновник східноєвропейських студій в Німеччині. Походив із німецько-балтійської родини, що відзначалася консервативно-націоналістичними поглядами в поєднанні з протестантською набожністю. Студіював історію в Тартуському університеті, де разом з однодумцями активно виступав проти русифікації Балтики. Надалі працював приватним учителем в Мітау й архіваріусом в Гданську. У 1874 р. захистив кандидатську дисертацію в Геттінгенському університеті. Після одруження і посилення русифікаційної політики царя Олександра III переселився з сім'єю у Берлін, де спочатку працював у Таємному державному архіві, а згодом викладав у військовій академії. Під керівництвом Гайнріха фон Трайчке невдовзі захистив док-

торську дисертацію і став приват-доцентом середньовічної й нової історії в Берлінському університеті Фрідріха Вільгельма. У 1892 р. зайняв щойно створену в університеті посаду позаштатного професора східноєвропейської історії та країнознавства. У 1902 р. Т. Шіманн домігся заснування семінару східноєвропейської історії та країнознавства, який став опорою для інституалізації дослідження Східної Європи у Німеччині. Від 1906 р. він – ординарний професор і співвидавець “*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*”. Працею його життя вважається чотири томна “Історія Росії” (*Geschichte Russlands*, 1904–1919), яка сконцентрована навколо особи і правління Миколи I.

² “*Deutsche Monatsschrift [für das gesamte Leben der Gegenwart]*” – “Німецький місячник усього сучасного життя”.

³ Рік написання встановлено за змістом – саме в 1906 р. вийшла друком німецькомовна “Історія українського народу” М. Грушевського.

⁴ Йдеться про працю: *Hruševskij M. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes. Leipzig: Teubner, 1906. I Band. 754 s.*

⁵ “*Historische Vierteljahresschrift*” – “Історичний щоквартальник”.

⁶ Йдеться про рецензію: *Höttsch O.: Hruševskij M. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes. Leipzig, 1906 // Historische Vierteljahrschrift. Leipzig, 1907. B. X. S. 222-225.* Переклад опубліковано в: *Гетч О.: Hruševskij M. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes. Leipzig, 1906 // Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / редкол.: П. Сохань, Г. Папакін, І. Гирич та ін. Львів: Світ, 2002. Т. 46. Кн. I: Рецензії на праці Михайла Грушевського (1890–1914) / упор. В. Тельвак. 2015. С. 188–191.*

⁷ Відзначимо, що подібне зауваження зробили більшість рецензентів “Історії українського народу”. Див. докл.: *Тельвак В.* Німецькомовна “Історія українського народу” Михайла Грушевського в оцінках сучасників // *УІЖ. 2007. № 3. С. 175–189.*

⁸ О. Гетч був не єдиний, хто вказував на необхідність німецькомовного перекладу “Очерка истории украинского народа”. Розумів таку потребу і сам М. Грушевський, тож такий переклад здійснювався коштами НТШ. Над підготовкою цього видання М. Грушевський, його учні та колеги по НТШ активно працювали у 1913 р. За переклад взявся Осип Роздольський. На засіданні Виділу 14 лютого 1913 р. було прийнято до відома інформацію про початок друку (Хроніка НТШ. Львів, 1913. Ч. 54. С. 2). Утім через конфлікт у НТШ видання так і не було надруковано. У роки Першої світової війни тогочасний Виділ НТШ, очолюваний С. Томашівським, продав права на переклад О. Роздольського Союзу визволення України. Тож саме під фірмою цієї організації перекладена частина “Очерка” вийшла в світ у 1916 р. під назвою “*Geschichte der Ukraine*”.

⁹ Йдеться про видавництво “*B. G. Teubner-Verlag*”.

¹⁰ “Українській Вестник” – громадсько-політичний і економічний тижневик, орган української парламентарної громади; виходив російською мовою у Петербурзі від 21 травня до 7 вересня 1906 р.; мав на меті ознайомлення українського і російського громадянства з українським рухом; головний редактор – Максим Славинський.

¹¹ Йдеться про “Літературно-науковий вістник”.

¹² Згаданої вирізки у справі не виявлено.

¹³ “Dziennik Poznański” – газета ліберально-поміщицького, пізніше – консервативного спрямування, котра виходила в Познані протягом 1859–1939 рр.

¹⁴ Йдеться про продовження перекладу “Історії України-Руси” німецькою мовою. Це питання О. Гетч підняв у першому з надрукованих листів.

¹⁵ Дата написання листа встановлена за змістом: О. Гетч згадує про отримання листа від 16/29 липня та інформує про свою подорож до Львова у вересні; згідно зі щоденником М. Грушевського, німецький колега був у Львові в другій половині вересня 1906 р.

¹⁶ Рік написання листа встановлено за змістом: О. Гетч згадує вихід своєї рецензії на “Історію українського народу” М. Грушевського в журналі “Historische Vierteljahresschrift” за 1907 р.

¹⁷ Див. коментар до листа № 3.

¹⁸ “Український Вестник” виходив друком до 7 вересня 1906 р.

¹⁹ “Ukrainische Revue” (“Український огляд”) – О. Гетч має на увазі “Ukrainische Rundschau” – український місячник німецькою мовою для інформування іноземців про політичні та культурні справи України, виходив у Відні протягом 1903–1915 рр. (до 1905 р. – під назвою “Ruthenische Revue”).

²⁰ Йдеться про проєктований часопис зі східноєвропейської проблематики “Zeitschrift für osteuropäische Geschichte” (1911–1914).

²¹ Див. коментар до попереднього листа.

²² Як свідчить листування М. Грушевського з Мироном Кордубою, саме останнього львівський професор порадив німецькому колезі як співробітника планованого часопису. Див.: Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / упоряд., автор вступ. розділів і наук. коментаря О. Купчинський. Львів, 2016. С. 184–185, 190–191.

²³ Рік написання листа встановлено за змістом.

²⁴ Див. коментар до листа № 8.

²⁵ Див. коментар до листа № 8.

²⁶ Див. коментар до листа № 8.

²⁷ Рецензії на праці М. Грушевського для “Zeitschrift für osteuropäische Geschichte” писав М. Кордуба.

²⁸ Додатку у справі не виявлено.

²⁹ Питання представлення української історії як самостійної галузі було для М. Грушевського принциповою умовою співпраці з “Zeitschrift für osteuropäische Geschichte”. Про це він писав у листах до М. Кордуби (Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби. С. 184–185, 190–191.) та О. Лаппо-Данилевського (*Тельвак В.* Листи Михайла Грушевського до Олександра Лаппо-Данилевського // *Записки НТШ.* Львів, 2016. Т. 270. С. 323).

³⁰ Згадане прохання О. Гетча М. Грушевський обговорював з М. Кордубою: вченому було ніяково писати про себе в контексті висвітлення здобутків тогочасної української історіографії, тож це погодився зробити чернівецький історик (Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби. С. 184).

³¹ Див. коментар до листа № 8.

³² Попри кількаразові прохання О. Гетча, жодного тексту М. Грушевського на шпальтах “*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*” так і не з’явилося.

For the first time, the letters of German scientist O. Hoetzsch to M. Hrushevsky are being published. These letters concern the reviewing and translation of Lviv historian’s researches in order to popularize them as well as the involving of more intellectuals to take part in editing the scholarly journal “*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*”.

Key words: O. Hoetzsch; M. Hrushevsky; letters; “*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*”, cooperation.